

Jak podpořit přechod na zemědělsko- -potravinářské systémy šetrné ke klimatu a odolné vůči jeho změnám ve střední a východní Evropě?

1 Úvod

Zemědělství v EU se podílí na emisích skleníkových plynů (GHG) přibližně 13 %.¹ Celosvětově je zemědělsko-potravinářský sektor zodpovědný za téměř třetinu celosvětových emisí.² Zemědělství a spotřeba potravin jsou klíčovými faktory poklesu biologické rozmanitosti, zhoršování životního prostředí a nákladů spojených s péčí o zdraví, které jsou spojeny s v současnosti převládajícím způsobem stravování. Stále více lidí uznává a shoduje se na tom, že je naléhavě nutné zlepšit udržitelnost zemědělsko-potravinářských systémů, abychom mohli řešit tyto četné a vzájemně propojené krize.^{3,4}

Na 11 zemí střední a východní Evropy (SVE) – Bulharsko, Chorvatsko, Česko, Maďarsko, Estonsko, Litva, Lotyšsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko – připadá přibližně třetina celkové zemědělské půdy a 23 % emisí ze zemědělství v EU.⁵ Tento region sdílí historické a socioekonomické podobnosti, stejně jako výzvy a příležitosti, které jej odlišují od zemí mimo střední a východní Evropu.

Tento dokument zdůrazňuje potřebu systémového a integrovaného přístupu k podpoře přechodu na zemědělsko-potravinářské systémy šetrné ke klimatu a odolné vůči jeho změnám v zemích střední a východní Evropy. Dokument představuje, jak lze lépe využít klíčové nástroje politiky, které mají země k dispozici, tj. společnou zemědělskou politiku, národní energetické a klimatické plány a politiky na podporu udržitelné spotřeby potravin, k podpoře takového integrovaného přístupu. V neposlední řadě brief poukazuje na důležitost stanovení jasných cílů, rozvoje společenské podpory a kapacit pro zmíněný přechod.

2 Klíčové prvky přechodu na šetrné a odolné agro-potravinářské systémy

Je shoda nad množstvím vědeckých důkazů, že přechod na zemědělsko-potravinářské systémy, které jsou odolné a šetrné ke klimatu, vyžaduje tři klíčové prvky:

- Změna způsobu výroby potravin – větší využití agroekologických postupů a řešení založených na přírodě
- Posun k více rostlinné stravě a biopotravinám
- Snížení plýtvání potravinami

Je žádoucí změnit způsob výroby potravin větším využíváním agroekologických postupů a řešení založených na přírodě a podporovat udržitelnější živočišnou výrobu.

Je nutný zásadní posun směrem k většímu využívání **agroekologických postupů** jako součásti alternativního modelu, který při řízení zemědělských systémů vychází z ekologických principů. Agroekologické postupy mohou nahradit nebo přinejmenším výrazně snížit potřebu externích vstupů, jako jsou syntetické prostředky ochrany rostlin, minerální hnojiva a antibiotika, jejichž výroba a používání jsou spojeny s významnými emisemi a dalšími negativními dopady na životní prostředí a lidské zdraví. Agroekologické postupy zahrnují širokou škálu postupů, jako je střídání plodin, zařazování luštěnin nebo krycích plodin, pěstování meziplodin, ale i komplexnější změny systému, jako je ekologické zemědělství.⁶

Je důležité si uvědomit, že další potenciál sekvestrace uhlíku v půdě na minerálních půdáchⁱ je omezený, nejistota a riziko úmyslného nebo neúmyslného uvolňování sekvestrovaného uhlíku je vysoké. Přesto je zlepšení hospodaření na minerálních půdách stále naprosto nezbytné, zejména na orné půdě. Pokud se současné postupy hospodaření na zemědělské půdě nezlepší, budou orné půdy nadále ztrácet uhlík. K dalším ztrátám vedou také vlivy klimatu. To vyžaduje rozsáhlá zlepšení v systémech managementu orné půdy, především jako adaptační strategie s vedlejšími přínosy v zachování zásob uhlíku.⁷

Agrolesnictví, které zahrnuje kombinaci stromů s pastvinami nebo ornou půdou, má významný potenciál pro zmírnění dopadů a přináší mnoho různých výhod pro biologickou rozmanitost, lepší mikroklima a zadržování vody. Zejména pokud se agrolesnictví s původními druhy stromů zavede na orné půdě, kde dříve převládaly obilné monokultury, může agrolesnictví zvýšit odolnost proti suchu a erozi. Jedno celoevropské hodnocení

ⁱ Minerální půdy se vyznačují až 30 % obsahem organické hmoty.

odhaduje, že i kdyby se omezený podíl (10 %) zemědělské půdy přeměnil na nové agrolesnické systémy, mohlo by to v EU přinést až 235 milionů tun CO₂ekv/rok sekvestrace uhlíku.⁸

Rašeliniště v EU obsahují čtyřikrát až pětkrát více uhlíku než stromy⁹, což je obrovské, ale zranitelné úložiště uhlíku, které je třeba udržovat a obnovovat. Rašeliniště se vyznačují minimálně 30% obsahem organické hmoty. V regionu střední a východní Evropy má významný podíl rašelinišť na svém území pět zemí: Polsko, Rumunsko, Lotyšsko, Litva a Estonsko. Mnohá z těchto rašelinišť jsou nadále odvodňována pro zemědělskou produkci, což z nich činí významný zdroj emisí. Pokud by například Polsko a Rumunsko znovu zavodnily pouze čtyři procenta svých odvodněných rašelinišť využívaných pro zemědělskou výrobu, mohlo by to vést ke snížení emisí ze zemědělství o 41 %, resp. 49 %.¹⁰ Pokud jsou rašeliniště obnovena, mohou také zachycovat další CO₂ z atmosféry. K sekvestraci by však docházelo po velmi dlouhou dobu, takže v krátkodobém horizontu by opětovné zavodnění přispělo především k zamezení emisí. Kromě snížení zemědělských emisí podporuje **opětovné zavodnění rašelinišť** a alternativní obhospodařování odvodněných rašelinišť pomocí **paludikultur** také biologickou rozmanitost a zadržování vody a snižuje riziko povodní. Paludikultura by neměla být podporována na zachovalých rašeliništích nebo rašeliništích v dobrém stavu, s vysokou hodnotou biodiversity. Ale je vhodná na již degradovaných a intenzivně využívaných rašeliništích.

Nejen rašeliniště je nutné obnovovat, ale také mokřady, které nejsou rašeliništního typu a mozaikovitou krajinu. Mokřady a krajinné prvky, jako jsou stromy, živé ploty a vodní plochy zvyšují zadržení vody v krajině, zlepšují dostupnost vody v obdobích sucha a zvyšuje schopnost půd jímat a udržovat vlhkost.¹¹

Klíčovým prvkem přechodu je také přechod na **udržitelnou živočišnou výrobu**. Intenzivní živočišná výroba, která je závislá na dovozu krmiv, je v současnosti jednou z hlavních příčin emisí ze zemědělství, znečištění vody a ovzduší a úbytku biologické rozmanitosti.¹²

Rámeček 1:

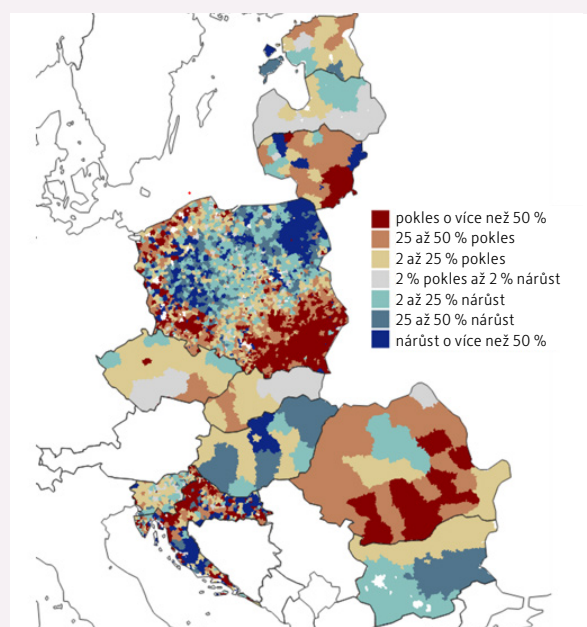
Živočišná výroba v zemích střední a východní Evropy

Od roku 2000 došlo v regionu střední a východní Evropy k výraznému nárůstu počtu skotu v některých oblastech a ke snížení počtu hospodářských zvířat v extenzivněji obhospodařovaných oblastech (viz obrázek 1). Počet dobytčích jednotek (DJ) skotu v letech 2004–2010 klesl a poté se v letech 2010–2021 opět zvýšil, což představuje malý celkový čistý nárůst (0,7 % nárůst) za celé období. V Chorvatsku, Bulharsku, Litvě a Rumunsku se počet DJ skotu snížil o 9 %, 15 %, 19 % a 35 %, v Polsku a Maďarsku došlo v období 2004–2021 k 24 % a 23 % nárůstu DJ skotu. Na Slovensku, ve Slovinsku, v Česku, Lotyšsku a Estonsku se počet DJ skotu zvýšil mnohem méně, a to o 0,7–5,5 %. I tam, kde se DJ skotu snížily, má sektor přežvýkavců stále významný podíl na zemědělských emisích, a to především díky produkci hovězího masa a mléka.¹³

Počet drůbeže v regionu se v letech 2004–2021 téměř zdvojnásobil, a to díky více než trojnásobnému nárůstu produkce drůbeže v Polsku. Pouze v Estonsku a na Slovensku se produkce drůbeže snížila. Počty prasat se v celém regionu snížily, ale výrazně se zvýšil dovoz vepřového masa (o 400 %). Region je čistým vývozcem hovězího a drůbežního masa a čistým dovozcem vepřového masa.

Ve stejném období vzrostla spotřeba sóji (z velké části jako krmivo pro zvířata) o 40 %. Zvýšil se dovoz sóji z Jižní Ameriky i její domácí produkce. (Všechna data pocházejí z FAO 2024.¹²)

Obr. 1: Změny v počtu dobytčích jednotek v letech 2000–2020 (v % nárůst / pokles) pro země střední a východní Evropy

Zdroj: Malek, Ž., Yashchun, O., Romanchuk, Z., See, L., 2024b. Harmonized livestock number dataset for Europe. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11058509>

Zlepšení technologické účinnosti může snížit intenzitu emisí z živočišné výroby, čímž se sníží uhlíková stopa na jednotku produkce. Tato zlepšení se zaměřují například na strategie krmení a chovu, bioplyn, skladování hnoje, stroje pro aplikaci kejdy s nízkými emisemi nebo inhibitory močoviny a nitrifikace. Zlepšení účinnosti musí skutečně hrát roli při snižování emisí v zemědělství a v zemích střední a východní Evropy může být více příležitostí ke zvýšení účinnosti než v zemích mimo střední a východní Evropu. S tímto přístupem jsou však spojeny dva významné problémy. Za prvé, některé technologie, jako jsou stroje používané při aplikaci kejdy s nízkými emisemi a syntetické inhibitory nitrifikace, s sebou nesou také rizika pro zdraví půdy, a tím potenciálně oslabují produkční schopnost půdy.⁷ Za druhé, tyto technologie dostatečně nesnižují absolutní emise nebo jiné environmentální externality. Navzdory technologickým zlepšením a významným investicím do zvyšování efektivity a modernizace výroby, emise ze zemědělství v regionu střední a východní Evropy nadále stagnují a od roku 2010 se opět zvyšují, což je způsobeno také rostoucími počty hospodářských zvířat. Pro splnění dlouhodobých klimatických cílů a udržení se v mezích planetárních limitů, nestačí zlepšení technologické účinnosti a je nutné absolutní snížení celkových stavů zvířat.^{14,15}

Vysoká produkce a efektivita specializované živočišné výroby je navíc často na úkor dobrých životních podmínek zvířat. Pokud jsou zvířata chována v omezených prostorách a bez možnosti přirozeného chování, jako je pastva, krmení nebo dobrá sociální interakce, vede to k fyzickému a psychickému stresu a zvýšené náchylnosti ke zraněním a různým nemocem, což má širší dopady i na veřejné zdraví a životní prostředí. Zvýšené používání antibiotik v živočišné výrobě přispívá k rozvoji bakterií rezistentních vůči antibiotikům. Podmínky chovu hospodářských zvířat usnadňují vznik zoonóz, tedy nemocí, které se mohou přenášet ze zvířat na člověka, jako je virus COVID-19.¹⁶

Rozsah živočišné výroby, který je udržitelný v dané zemi a zeměpisném kontextu, s ohledem na globální zdraví planety, zůstává předmětem diskuse. Pro politickou diskusi jsou zapotřebí národní scénáře udržitelné živočišné výroby. Ty musí zohlednit úlohu oběhových a ekologicky šetrných systémů, včetně smíšených ekologických systémů plodin a hospodářských zvířat a extenzivních systémů založených na pastvě a soběstačnosti v krmení, které mohou podpořit biologickou rozmanitost, kulturní krajinu a odolnost. Přechod od intenzivního chovu hospodářských zvířat k těmto systémům může podpořit přechod k zemědělsko-potravinářským systémům šetrnějším ke klimatu za předpokladu, že jsou součástí celkového posunu směrem ke snížení počtu hospodářských zvířat a k rostlinné stravě.

V extenzivních pastevních systémech může být nutné optimalizovat počty hospodářských zvířat, aby se zabránilo dalšímu opouštění péče o půdu a zachovala se biologická rozmanitost, protože pasoucí se býložravci pomáhají udržovat biologickou rozmanitost a kulturní krajinu. Stále je však nutné celkové snížení přímých emisí z chovu hospodářských zvířat v souladu s dlouhodobými klimatickými cíli. I země s nejnižšími počty hospodářských zvířat, jako je Bulharsko, Slovensko nebo pobaltské země, by měly do roku 2050 dosáhnout snížení přímých národních emisí z chovu hospodářských zvířat.¹⁷

Ohrozí agroekologický přechod potravinovou bezpečnost? V krátkodobém horizontu a ve srovnání s konvenčními systémy závislými na syntetických vstupech, může přechod na agroekologická řešení vést k nižším výnosům, což by podle některých zúčastněných stran ohrozilo potravinovou bezpečnost. V kontextu EU však potravinová bezpečnost není problémem, ačkoli nižší produkce představuje riziko přesunu emisí uhlíku z EU do zahraničí.

Nedávné studie ukázaly, že pokud se přechod na agroekologické postupy spojí s přechodem na rostlinnou stravu a omezením plýtvání potravinami, může to zajistit dostatečnou zemědělskou produkci a zároveň splnit klimatické, environmentální a zdravotní cíle.^{18,19}

Současně je přechod k agroekologickým a přírodním řešením nezbytný pro zachování a zvýšení zásob uhlíku, podporu biologické rozmanitosti a zdraví půdy jako klíčových složek dlouhodobé produkční schopnosti zemědělství.²⁰ Větším spoléháním na přírodu a agroekologické postupy získává zemědělská produkce na odolnosti vůči suchu a dalším extrémním jevům.²¹

Změna stravování umožňuje změnu způsobu výroby potravin a přináší významné přínosy pro veřejné zdraví

Přechod k rostlinné stravě nebo stravě bohaté na rostliny je hlavní strategií pro přechod k udržitelnosti v zemědělsko-potravinářských systémech, protože potraviny živočišného původu jsou náročné na zdroje a emise. Přechod na zvyšování podílu potravin rostlinného původu zmírňuje tlak na maximalizaci zemědělské produkce prostřednictvím modelu zemědělství s vysokými vstupy a výstupy a umožňuje přechod k agroekologickým postupům, ekologickému zemědělství, agrolesnictví a paludikultuře.

Rostlinná strava podporuje lidské zdraví také tím, že podporuje zvýšenou konzumaci ovoce, zeleniny, celozrnných obilovin, luštěnin a ořechů. Nedávné studie ukázaly, že současné stravovací návyky, které vedou k nepřenositelným nemocem, jsou klíčovým faktorem, který přispívá ke skrytým zdravotním nákladům, pocházejícím ze zemědělsko-potravinářských systémů.^{4,22}

Termín „rostlinná strava“ zahrnuje celou škálu stravovacích návyků, od mírného zastoupení živočišných produktů až po čistě veganskou stravu. Znáмым příkladem rostlinné stravy je středomořská strava. Ve veřejných diskusích je termín „rostlinná strava“ často nesprávně interpretován jako „čistě rostlinná“ nebo „veganská“.²³ Při popisu rostlinné stravy se spíše zdůrazňuje podpora zdravých potravin rostlinného původu, jako je ovoce, zelenina, celozrnné obiloviny, luštěniny, ořechy a semena, s omezeným podílem potravin živočišného původu.^{24,ii} Umírněná konzumace masa, zejména snížení spotřeby červeného masa, nám umožňuje zachovat planetu zdravou.¹⁴

Omezení plýtvání potravinami šetří zdroje a zvyšuje potravinovou bezpečnost

Podle Eurostatu se odhaduje, že 10 % potravin v Evropě přijde nazmar poté, co se dostanou do maloobchodu, potravinářských služeb nebo přímo do domácností. V EU se domácnosti podílejí na celkové produkci potravinového odpadu více než polovinou, a to 54 %. Výroba potravin produkuje 21 % celkového potravinového odpadu, prvovýroba a restaurace/stravovací služby po devíti procentech a maloobchod a distribuce potravin zbývajících sedm procent.²⁵

Potravinový odpad představuje značnou ztrátu zdrojů, včetně vody, půdy, energie, práce a kapitálu, a významně přispívá k emisím skleníkových plynů.²⁶ Snížení plýtvání potravinami nejen šetří zdroje, ale může také zlepšit potravinovou bezpečnost tím, že potraviny přesměruje k těm, kteří je potřebují.⁴

3 Jak lze přechod na šetrné a odolné agro-potravinářské systémy podpořit?

K řešení potřebných změn na straně výroby i spotřeby je zapotřebí koordinovaný a systémový přístup. Na straně výroby musí tvůrci politik řešit klesající ekonomickou pozici zemědělců v zemědělsko-potravinářských dodavatelských řetězcích, chybějící pobídky k alternativním způsobům hospodaření, jakož i znalosti, poradenství šité na míru a výzkum na podporu zemědělců při přechodu na šetrné a odolné agro-potravinářské systémy. Na straně spotřeby jsou klíčovými nástroji na podporu tohoto přechodu koordinované potravinové strategie, výživové směrnice, podpora udržitelného zadávání veřejných zakázek a rozvoj trhů s biopotravinami a rostlinnými potravinami.

Společná zemědělská politika (SZP)

Klíčovým prvkem pro uskutečnění tohoto přechodu je přesměrování stávajících systémů dotací a pobídek a usnadnění příznivého prostředí, které by řešilo překážky, jimž zemědělci čelí. V tomto ohledu může hrát SZP významnou roli díky svému značnému rozpočtu. Naše analýza způsobu, jakým 11 zemí střední a východní Evropy koncipovalo SZP však ukazuje, že SZP má i nadále omezený pozitivní dopad na zmírňování změny klimatu a přizpůsobování se této změně a že by mohla být mnohem lépe využita na podporu zmíněného přechodu.²⁷ Existuje značný rozdíl mezi rozpočtem určeným na zmírňování změny klimatu a přizpůsobování se této změně a necílevnými platbami na činnosti náročné na emise, včetně živočišné výroby a zemědělství založeného na odvodňování.

ii Německá společnost pro výživu ve svých aktualizovaných pokynech z roku 2024 například doporučuje, aby se mléčné výrobky konzumovaly denně a spotřeba masa byla omezena na 300 g týdně. Více informací naleznete na: <https://www.dge.de/gesundernaehrung/gut-essen-und-trinken/dge-empfehlungen/>.

V současném období mohou země střední a východní Evropy ještě výrazně zlepšit dopady SZP Strategických plánů na klima. Země mohou:

- Posílit **podmíněnost** týkající se zdraví půdy, ochrany trvalých travních porostů, krajinných prvků a ochrany rašelinišť.
- Mířit **vázané** platby na hospodářská zvířata na jasné cíle v oblasti životního prostředí a dobrých životních podmínek zvířat a přeměrovat tyto platby na extenzivně chovaná hospodářská zvířata za účelem podpory biologické rozmanitosti, prevence opouštění venkova nebo jiných jasně definovaných cílů v oblasti životního prostředí. Postupně zrušit platby vázané na produkci, které v současnosti dostávají intenzivní chovy hospodářských zvířat a velké podniky s produkcí mléka a skotu.
- Stanovit vysoké environmentální standardy a cíle pro **investiční** prostředky určené na modernizaci a zvýšení produktivity, které v současné době představují většinu investičního rozpočtu zemědělských podniků. Podstatně zvýšit podíl rozpočtu na cílené investice do klimatu a životního prostředí.
- Posílit financování a úroveň podpor pro **agrolesnictví** a **obnovu rašelinišť** prostřednictvím eko-schémat, agroenvironmentálně-klimatických závazků a podpory poradenství. Zavést pilotní projekty pro rozvoj nových agrolesnických a paludikulturních systémů.
- **Zvýšit požadavky v eko-schématech** v systémech pěstování na orné půdě, aby se stanovily vyšší ambice pro střídání plodin, zařazení luštěnin, hospodaření s rostlinnými zbytky a podporu krajinných prvků. Vzhledem k velké ploše, na kterou jsou zaměřeny eko-schémata, bude mít jakékoli zlepšení eko-schémat významný dopad na zmírnění dopadů, odolnost a biologickou rozmanitost.
- **Zlepšit financování a návrh ambiciózních agroenvironmentálně-klimatických závazků**, aby se ještě více zamezilo neefektivním podporám. Zlepšit flexibilitu pro zemědělce a zajistit dostatečnou poradenskou podporu, aby se zvýšil zájem o tato opatření a jejich využívání.
- Výrazně **posílit intervence v oblasti dobrých životních podmínek zvířat** tím, že se podpora přesune od minimálních technických zlepšení (jako je například pouze 10% zvýšení životního prostoru) k ambiciózním požadavkům na přístup k venkovnímu prostředí a pastvě. Odstranit podporu tzv. megastájí (jednotky s více než 500 DJ) v rámci dobrých životních podmínek zvířat a plateb vázaných na produkci.
- **Zlepšit kritéria způsobilosti pro platby v rámci SZP** tak, aby zahrnovala stromy, pásy dřevin a agrolesnické systémy. Podporovat pilotní projekty, ambiciózní agroenvironmentálně-klimatická opatření a investiční opatření ve spojení s poradenskou podporou na podporu zakládání nových agrolesnických systémů, které budou zásadní pro zvýšení zásob uhlíku a zlepšení odolnosti zemědělské krajiny.
- Rozvíjet cílené investice a intervence na podporu hodnotových řetězců a **rozvoje trhu** s ekologickými produkty a poradenské a výzkumné **kapacity pro ekologické zemědělství**.
- Zaměřit se na rozvoj institucionálních **kapacit**, výzkum a poradenskou podporu pro agroekologické postupy, agrolesnictví a paludikulturu.
- Zahájit **dialog a získávání podkladů** na podporu zásadní změny orientace **SZP po roce 2028**.ⁱⁱⁱ

Propojení zemědělských, potravinářských a klimatických cílů prostřednictvím národních plánů v oblasti energetiky a klimatu (NECP)

NECP jsou klíčovým nástrojem, který propojuje zemědělské, potravinářské a klimatické cíle. Analýza návrhů NECP v zemích střední a východní Evropy však ukazuje, že neodrážejí dostatečné ambice v oblasti zemědělství, neboť se nepředpokládá, že by některá ze zemí splnila jak cíl ESR, tak cíl LULUCF. To zdůrazňuje potřebu zásadní změny v úsilí o zmírnění dopadů změny klimatu v zemědělství a hospodaření s půdou v zemích střední a východní Evropy. Zemědělství a hospodaření s půdou je totiž v současných návrzích NECP věnována jen velmi malá pozornost. Důraz na kvantitativní klimatické cíle také znamená, že technická opatření, která přinášejí snadno kvantifikovatelné snížení emisí, jsou upřednostňována před holističtějšími přístupy, včetně agroekologických postupů, agrolesnictví, obnovy rašelinišť a změn stravování.

ⁱⁱⁱ Viz <https://ieep.eu/wp-content/uploads/2023/09/Transforming-EU-land-use-and-the-CAP-a-post-2024-vision-paper-IEEP-2023.pdf>

Aby se předešlo riziku, že zmírňující opatření ohrozí jiné cíle, a aby se vytvořily synergie s potřebami v oblasti životního prostředí a veřejného zdraví, měly by národní programy pro snižování emisí zahrnovat jednoznačné cíle pro větší zavádění agroekologických postupů, agrolesnictví a obnovu rašelinišť a udržitelnou spotřebu potravin.

Země by se také měly snažit přinejménším kvantifikovat potenciál svých intervencí v rámci SZP ke zmírnění dopadů na klima a vypracovat národní hodnocení přínosů změn stravování ke zmírnění dopadů. Tyto kvantifikace mohou sloužit jako základ pro vyhodnocení potřeby revize strategických plánů SZP a vypracování dalších politik.

Rozvoj nástrojů politik pro udržitelnou spotřebu potravin a snížení plýtvání potravinami

Udržitelná spotřeba potravin je klíčovým nástrojem pro přechod k udržitelnosti v zemědělsko-potravinářských systémech. Aby bylo možné v této oblasti dosáhnout pokroku, je prvním klíčovým krokem posunout pohled od individuální odpovědnosti k roli, kterou při určování spotřeby potravin hraje prostředí, které určuje spotřebu potravin. Typický přístup „zvyšování odpovědnosti spotřebitelů“²⁸ vkládá odpovědnost za udržitelnou volbu do rukou spotřebitelů, přičemž vychází z předpokladu, že osvícení spotřebitelé dokáží učinit „správnou“ volbu. Tento přístup staví na tom, že poptávka spotřebitelů určuje nabídku na trhu: pokud spotřebitelé přestanou požadovat určité neudržitelné výrobky, jejich výroba nakonec skončí.

Jednotlivá rozhodnutí však nejsou činěna izolovaně, ale jsou významně ovlivněna kontextem, v němž se odehrávají. Faktory, jako je dostupnost udržitelných výrobků, cenové strategie, marketingové taktiky a společenské normy, utvářejí prostředí, ovlivňující rozhodování a chování spotřebitelů.^{iv}

Udržitelnou spotřebu potravin lze podpořit utvářením potravinového prostředí tak, aby udržitelné a zdravé výrobky a jídla byly cenově dostupné, přístupné a příjemné. Udržitelné a zdravé volby se tak stanou snadnou volbou.

Národní a místní potravinové strategie mohou podpořit zlepšení rozhodovacího prostředí a zajistit, aby různé politické nástroje fungovaly soudržně. K dispozici jsou různé nástroje, které mohou být součástí této kombinace politik.

- Kampaně, reklama na potraviny a marketing se zabývají sociokulturními souvislostmi, v nichž se lidé rozhodují o spotřebě potravin. Mohou přispět k tomu, aby se udržitelná strava stala atraktivnější a žádanější.
- Vzdělávací a poradenské služby mohou umožnit získání vhodných schopností a kompetencí k aktivnímu uplatňování zdravé a udržitelné spotřeby, např. prostřednictvím kuchařských dovedností, zahrádkářských dovedností, ale také prostřednictvím znalostí o účincích neudržitelné stravy a o tom, jak tuto stravu změnit.
- Finanční pobídky mají vliv na nabídku a poptávku, a mohou tak například snížit spotřebu výrobků obsahujících cukr nebo živočišné produkty a celkově podpořit spotřebu ovoce a zeleniny nebo rostlinných produktů.²³ Finanční nástroje zahrnují daně, např. zdanění masa, daň z cukru, zrušení snížené sazby DPH na živočišné produkty, snížení sazby DPH na ovoce, zeleninu a luštěniny na nula procent nebo zavedení spotřební daně na živočišné produkty.
- Stravování mimo domov může účinně formovat potravinářské prostředí, protože představuje oblast spotřeby potravin, která již několik let roste. Zajištění udržitelnější nabídky v tomto odvětví má zásadní význam pro transformaci zemědělsko-potravinářského systému, zejména proto, že veřejná spotřeba pomáhá utvářet normy a vnímání toho, co je považováno za normální. Státní subjekty mají na tento trh přímý vliv, zejména v případě organizovaného stravování pro veřejné orgány, školy nebo nemocnice. Mohou také vytvářet směrnice pro zadávání veřejných zakázek, právní předpisy, poradenské služby a normy. Sektor veřejného stravování může navíc hrát klíčovou roli při podpoře rozvoje bioregionálních a rostlinných hodnotových řetězců.²⁹

iv Viz např. SAM (2023). Towards sustainable food consumption – Promoting healthy, affordable and sustainable food consumption choices (Publications Office of the European Union). European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, Group of Chief Scientific Advisors. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/29369>
SAPEA, S. A. for P. by E. A. (2023). Towards sustainable food consumption: Evidence review report. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8031939>

Stanovení jasných cílů, budování společenské podpory a kapacit

K urychlení vývoje potřebných politik pro přechod je třeba několika typů opatření:³⁰

1. Zvyšte povědomí o klíčových prvcích přechodu k udržitelnosti: způsobu výroby potravin, změnách ve stravování a omezení plýtvání potravinami. Užitečným zdrojem informací v této souvislosti je série webinářů „[Climate Action in Agri-food Systems in Central Eastern Europe](#)“.
2. Rozvíjejte ověřené koncepty v různých zemích a regionech, které budou demonstrovat přínosy přechodu k udržitelnosti pro zemědělce a širší společnost.
3. Definujte jasné a jednoduché cíle, které lze snadno rozpoznat a široce přijmout, jako jsou konkrétní cíle pro obnovu rašelinišť, zřízení nových agrolesnických systémů, plochu ekologického zemědělství, spotřebu biopotravin ve školách, produkci potravin na rostlinné bázi, ambiciózní životní podmínky zvířat s přístupem ven a na pastvu.
4. Vytvořit dostatečný politický a společenský tlak na tyto cíle.
5. Vytvořit širokou koalici společenských aktérů, kteří budou společně prosazovat stanovení a realizaci konkrétních cílů.
6. Zvyšování kapacit různých institucí na podporu a udržení tohoto přechodu.

Tyto podmínky na sebe navazují a vzájemně se posilují a v konečném důsledku mohou usnadnit širší přechod k zemědělsko-potravinářským systémům šetrným ke klimatu a odolným vůči jeho změnám v zemích střední a východní Evropy.

Odkazy

- ¹ EEA. (2023). Greenhouse gas emissions from land use, land use change and forestry in Europe. European Environment Agency. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/greenhouse-gas-emissions-from-land>
- ² Crippa, M., Solazzo, E., Guizzardi, D., Monforti-Ferrario, F., Tubiello, F. N., & Leip, A. (2021). Food systems are responsible for a third of global anthropogenic GHG emissions. *Nature Food*, 2(3), 198–209. <https://doi.org/10.1038/s43016-021-00225-9>
- ³ Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendsten, & Corneö. (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries | Science Advances. *Science Advances*. <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>
- ⁴ FAO. (2023). The State of Food and Agriculture 2023 – Revealing the true cost of food to transform agrifood systems. <https://doi.org/10.4060/cc7724en>
- ⁵ EEA. (2021). EEA greenhouse gases—Data viewer. European Environment Agency. <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer>
- ⁶ Gliessman, S. (2016). Transforming food systems with agroecology. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21683565.2015.1130765>
- ⁷ Frelüh-Larsen, Ana et al. (2022) Role of soils in climate change mitigation. Interim Report. Climate Change 56/2022. German Environment Agency: Dessau-Roßlau. <https://www.ecologic.eu/18782>
- ⁸ Kay, S., Rega, C., Moreno, G., Den Herder, M., Palma, J. H. N., Borek, R., Crous-Duran, J., Freese, D., Giannitsopoulos, M., Graves, A., Jäger, M., Lamersdorf, N., Memedemin, D., Mosquera-Losada, R., Pantera, A., Paracchini, M. L., Paris, P., Roces-Díaz, J. V., Rolo, V., ... Herzog, F. (2019). Agroforestry creates carbon sinks whilst enhancing the environment in agricultural landscapes in Europe. *Land Use Policy*, 83, 581–593. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.02.025>
- ⁹ Swindles, G. T., Morris, P. J., Mullan, D. J., Payne, R. J., Roland, T. P., Amesbury, M. J., Lamentowicz, M., Turner, T. E., Gallego-Sala, A., Sim, T., Barr, I. D., Blaauw, M., Blundell, A., Chambers, F. M., Charman, D. J., Feurdean, A., Galloway, J. M., Galka, M., Green, S. M., ... Warner, B. (2019). Widespread drying of European peatlands in recent centuries. *Nature Geoscience*, 12(11), 922–928. <https://doi.org/10.1038/s41561-019-0462-z>
- ¹⁰ Greifswald Mire Centre. (2020). Peatlands in the EU Common Agriculture Policy (CAP) after 2020 (Position Paper Version 4.8) https://www.greifswaldmoor.de/files/dokumente/Infopapiere_Briefings/202003_CAP%20Policy%20Brief%20Peatlands%20in%20the%20new%20EU%20Version%204.8.pdf
- ¹¹ Timár, G.; Jakab, G.; Székely, B. A Step from Vulnerability to Resilience: Restoring the Landscape Water-Storage Capacity of the Great Hungarian Plain—An Assessment and a Proposal. *Land* 2024, 13, 146. <https://doi.org/10.3390/land13020146>
- ¹² Springmann, M., Clark, M., Mason-D'Croz, D., Wiebe, K., Bodirsky, B. L., Lassaletta, L., de Vries, W., Vermeulen, S. J., Herrero, M., Carlson, K. M., Jonell, M., Troell, M., DeClerck, F., Gordon, L. J., Zurayk, R., Scarborough, P., Rayner, M., Loken, B., Fanzo, J., ... Willett, W. (2018). Options for keeping the food system within environmental limits. *Nature*, 562(7728), 519–525. <https://doi.org/10.1038/s41586-018-0594-0>
- ¹³ FAO, 2024. FAOSTAT – Food and agriculture data. <http://www.fao.org/faostat/en/#home>
- ¹⁴ Poore, J., & Nemecek, T. (2018). Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. *Science*, 360(6392), 987–992. <https://doi.org/10.1126/science.aag0216>
- ¹⁵ Sun, Z., Scherer, L., Tukker, A. et al. Dietary change in high-income nations alone can lead to substantial double climate dividend. *Nat Food* 3, 29–37 (2022). <https://doi.org/10.1038/s43016-021-00431-5>
- ¹⁶ Shepon, A., Wu, T., Kremen, C., Dayan, T., Perfecto, I., Fanzo, J., Eshel, G., & Golden, C. D. (2023). Exploring scenarios for the food system–zoonotic risk interface. *The Lancet Planetary Health*, 7(4), e329–e335. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(23\)00007-4](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(23)00007-4)
- ¹⁷ Buckwell, Allan & Nadeu, Elisabet. (2018). What is the Safe Operating Space for EU livestock? https://risefoundation.eu/wp-content/uploads/2020/07/2018_RISE_Livestock_Exec_Summ.pdf
- ¹⁸ Schiavo, M., Le Mouél, C., Poux, X., & Aubert, P.-M. (2023). The land use, trade, and global food security impacts of an agroecological transition in the EU. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 7. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2023.1189952>

- ¹⁹ Food System Economics Commission. (n.d.). The Dietary Shift. Eas as if it will save people, societies and the planet— Because it will. (Policy Brief 4).
- ²⁰ Nadeu, E. (2022). Nature restoration as a driver for resilient food systems. Reviewing the evidence. [Policy Report]. Institut for European Environmental Policy. <https://ieep.eu/publications/nature-restoration-as-a-driver-for-resilient-food-systems/>
- ²¹ van Dijk, R., Godfroy, A., Nadeu, E., and M. Muro (2024) 'Increasing climate change resilience through sustainable agricultural practices: evidence for wheat, potatoes and olives', Research Report, Institute for European Environmental Policy.
- ²² Lucas, E., Guo, M., & Guillén-Gosálbez, G. (2023). Low-carbon diets can reduce global ecological and health costs. *Nature Food*, 4(5), 394–406. <https://doi.org/10.1038/s43016-023-00749-2>
- ²³ Quack, D., Wunder, S., Jäggle, J., & Meier, J. (2023). Entwicklung von politischen Handlungsansätzen für die Unterstützung stärker pflanzenbasierter Ernährungsweisen (1–Teilbericht (AP3) des Projekts „Nachhaltiges Wirtschaften: Sozialökologische Transformation des Ernährungssystems (STErn). Umweltbundesamt. <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/entwicklung-von-politischen-handlungsansetzen-fuer>
- ²⁴ EUFIC (2021). Was ist eine pflanzenbasierte Ernährung und hat sie Vorteile? European Food Information Council. <https://www.eufic.org/de/gesund-leben/artikel/was-ist-eine-pflanzenbasierte-ernaehrung-und-hat-sie-vorteile/>
- ²⁵ Eurostat. (2023). Food waste and food waste prevention—Estimates. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Food_waste_and_food_waste_prevention_-_estimates
- ²⁶ Zhu, J., Luo, Z., Sun, T., Li, W., Zhou, W., Wang, X., ... & Yin, K. (2023). Cradle-to-grave emissions from food loss and waste represent half of total greenhouse gas emissions from food systems. *Nature Food*, 4(3), 247–256
- ²⁷ Frelih Larsen et al 2024. Towards climate friendly and resilient agri-food systems in Central Eastern Europe: the role of agro-ecological practices, sustainable diets, and holistic policies. Berlin: Ecologic Institute. <https://www.ecologic.eu/19709>
- ²⁸ Kipp, A., & Hawkins, R. (2019). The responsabilization of “development consumers” through cause-related marketing campaigns. *Consumption Markets & Culture*, 22(1), 1–16. <https://doi.org/10.1080/10253866.2018.1431221>
- ²⁹ Hanke, G., Jäggle, J., Quack, D., Wolff, F., Brunn, C., Jánzsky, B., & Mering, F. von. (2023). Components for the Transformation towards a Sustainable Food System. <https://www.ecologic.eu/19463>
- ³⁰ Runhaar, H. A. C. (2021). Four critical conditions for agroecological transitions in Europe. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 19(3–4), 227–233. <https://doi.org/10.1080/14735903.2021.1906055>

Impressum

Tento dokument vypracovali Ecologic Institute a IEEP v rámci projektu „Budování kapacit pro ambiciózní opatření v oblasti klimatu v zemědělsko-potravinářském sektoru ve střední a východní Evropě“, který financuje Robert Bosch Foundation.

Datum: červen 2024

Kontakt: Dr. Ana Frelih-Larsen, vedoucí pracovnice, Ecologic Institute, Berlín
ana.frelh-larsen@ecologic.eu

Design: Lena Aebli/Ecologic Institute

Fotografie: Dr. Ana Frelih-Larsen, phacelia@pixabay.com, Mr. Žymantas Morkvėnas, [Frederick Doersch@iStock.com](mailto:Frederick.Doersch@iStock.com), Mr. Žymantas Morkvėnas, [Viktor Pravdica@Fotolia.com](mailto:Viktor.Pravdica@Fotolia.com), [Markus Spiske@pexels.com](mailto:Markus.Spiske@pexels.com)